

Wprowadzenie

Tematem niniejszej książki jest sposób prezentacji ormiańsko-tureckich stosunków w dyskursie medialnym XXI wieku, głównie na podstawie wydań internetowych francuskojęzycznych i rosyjskojęzycznych środków masowego przekazu, ze szczególnym uwzględnieniem analizy kognitywistycznej materiałów medialnych oraz ich wpływu na zaostrzenie lub złagodzenie ormiańsko-tureckiego konfliktu.

Biorąc pod uwagę fakt, iż literatura przedmiotu zakłada, że język jest ściśle powiązany z umysłowymi procesami dotyczącymi postrzegania świata, analiza kognitywistyczna zostanie zastosowana jako środek badania umysłowej reprezentacji istoty ormiańsko-tureckich stosunków (m.in. na płaszczyźnie języka, myślenia, percepcji oraz świadomości / podświadomości stron dyskursu). Pozwoli to co najmniej na:

- ustanowienie związków pomiędzy dyskursem medialnym a rzeczywistością,
- interpretowanie specyficznych zasad dyskursu oraz
- odniesienie się do rzeczywistych i wyobrażonych cech znaczenia dyskursu.

Internetowe wydania poszczególnych publikacji nabrały wyjątkowej rangi od początku XXI wieku, wyprzedzając swoje papierowe odpowiedniki. Tradycyjne periodyki (nie tylko ormiańskie) w ich internetowych wersjach odgrywają specjalną rolę w wypadku odbiorców pochodzenia ormiańskiego, ze względu na rozrzuconą po całym świecie diasporę ormiańską. Wedle różnych danych, w Armenii mieszka około 3 mln Ormian, na świecie zaś ponad 7 mln¹. Internet stanowi zatem potężny (i na razie jedyny) łącznik medialno-komunikacyjny między nimi, a wirtualne media ormiańskie mają znacznie większą publiczność niż wydania papierowe. Toteż, pomimo rozpowszechnionego w niektórych kręgach naukowych przekonania, że Internet nie jest źródłem naukowym, w niniejszym opracowaniu większość materiału badawczego pochodzi z Internetu (ze zdigitalizowanymi oficjalnymi publikacjami, a nawet Wikipedią włącznie) jako podstawowego narzędzia komunikacji między odbiorcami różnych me-

diów w różnych krajach (z forami, oficjalnymi stronami rządowymi, serwisami społecznościowymi, komentarzami do poszczególnych informacji, stronami internetowymi osób prywatnych, blogami itd.). Innymi słowy, chodzi o informację przekazaną w jakimkolwiek kierunku, w jakiejkolwiek formie i w jakiejkolwiek postaci (niezależnie od jakości i wiarygodności treści) do jakiegokolwiek odbiorcy, niezdefiniowany odbiorca (czyli każdy) często bowiem czerpie wiedzę bez względu na źródło jej pochodzenia.

Powyższe podejście uwarunkowało również okres badawczy, który obejmuje pierwszą i częściowo drugą dekadę XXI wieku (z rysem genezy konfliktu z początku XX wieku).

Konflikt ormiańsko-turecki, trwający nieprzerwanie od ponad stu lat, został w dużej mierze odzwierciedlony w przekazach medialnych. Przekazy te nadały konfliktowi charakter udokumentowanej historii rozwoju mediów zarówno jako środków masowego przekazu informacji, jak i narzędzi wpływu na jego zaostrenie lub złagodzenie. Charakterystyczne jest to, iż rosyjskojęzyczne i francuskojęzyczne media praktycznie od pierwszej chwili konfliktu (ludobójstwa Ormian) w Imperium Otomańskim „towarzyszyły” tej tragedii na równi z anglojęzycznymi czy niemieckojęzycznymi mediami.

Osobliwość problemu polega również na tym, że o ile rosyjskojęzyczny dyskurs można traktować jako normę w przypadku Armenii ze względu na jej 70-letnią obecność w ZSRR, kwestia Turcji przenika do tegoż dyskursu szczególnie za pośrednictwem zwaśnionego z Armenią Azerbejdżanu (byłej republiki ZSRR), tworzącego etniczną całość z Turcją:

- [...] турецко-азербайджанское братство будет и далее развиваться по логике „один народ два государства”²,
- [...] une seule nation, deux États [...] [...] beaucoup de Turcs se sentent turcs et azéris et vice-versa³.

Zdaniem członka komisji obrony i bezpieczeństwa Milli Medżlisu (parlamentu Azerbejdżanu) Zahida Oruca właściwą formułą współpracy Baku i Ankary nie powinno być hasło „jeden naród – dwa państwa”, ale raczej „jeden naród – jedna armia”⁴.

W tym wypadku trzeba brać pod uwagę tzw. kontrakt w dyskursie nie między (kontr)dyskursantami, lecz między partnerami po jednej stronie „barykady” dyskursu (Turkami i Azerami). Chodzi o to, że, według H. Grzmil-Tylutki, tzw. „kontrakt stanowi presupozycję przynależności partnerów dyskursu do tej samej sfery zachowań społeczno-językowych i możliwości zgodnego tworzenia wyobrażeń na temat tychże zachowań w danej sytuacji dyskusyjnej. Pozwala protagonistom reżyserować scenę w wypowiedzeniową, dobierać strategię, które [...] mają doprowadzić do osiągnięcia celu pragmatycznego (efektu illokucyjno-perlokucyjnego)” (GRZMIL-TYLUTKI, 2007: 32). Jak później się przekonamy, wola porozumienia między stronami ma jedynie charakter formalno-werbalny, a nie praktyczno-materialny. Ponadto doktryna panturanizmu, która powstała na po-

czątku XX wieku w Turcji, głosi ideę zjednoczenia etnicznych ludów tureckich i konieczność ich kulturowej i politycznej integracji⁵.

Kwestia językowej artykulacji ww. tematyki we francuskojęzycznych mediach (zarówno w tureckim, jak i azerskim dyskursie) jest znacznie bardziej klarowna, funkcjonowały one bowiem przez cały XX wiek w świecie wolnej demokracji, bez ograniczeń wolności słowa, logiczne zatem jest, że owa artykulacja charakteryzuje się mniejszą brutalnością i agresją w porównaniu z rosyjskojęzycznym dyskursem.

Nielatwe stosunki ormiańsko-tureckie jeszcze się skomplikowały na początku 1988 roku, kiedy zamieszkały przez Ormian Górski Karabach, znajdujący się administracyjnie na terytorium Azerbejdżańskiej SRR⁶, wyraził chęć przyłączenia się do Armenijskiej SRR. Skończyło się ogłoszeniem niepodległości Górskiego Karabachu (wciąż nieuznanego przez społeczność międzynarodową) i ogólnonarodowym powstaniem w Armenii przeciwko reżymowi komunistycznemu. Wydarzenia te, łącznie z wojną ormiańsko-azerską w latach 1989–1992, szybko doprowadziły do reakcji łańcuchowej (powstań w innych republikach ZSRR) i, jako imponujący bodziec, do upadku osłabionego już kryzysami ekonomicznymi oraz wojną w Afganistanie Związku Radzieckiego. Miało to potężny wpływ na zaostrzenie ormiańsko-tureckiego konfliktu, szczególnie ze względu na wspomnianą już etniczną tożsamość narodową Turków i Azerów. W 1993 roku Turcja zamknęła swoją granicę z Armenią, zrywając wszelkie stosunki dyplomatyczne. Był i jest to kolejny element częściowej blokady ekonomicznej Armenii – z zachodu przez Turcję, a ze wschodu – Azerbejdżan.

Ze względu na powyższe realia, nazwa Azer występuje w niniejszej pracy jako pojęcie tożsame z nazwą Turek, zaś Turek – z Azer. Podejście takie nie dotyczy jednak nazw państw Azerbejdżan i Turcja.

Mimo nierówności ekonomicznej, militarnej i politycznej, terytorialnie mała i dość słaba, ale już niepodległa Armenia, dzięki spektakularnym zabiegom dobrze zorganizowanej dyplomacji, dobrej komunikacji międzynarodowej, sprawnej pracy środków masowego przekazu, bardzo silnej diasporze na całym świecie – chodzi szczególnie o lobbging⁷, w krótkim czasie osiągnęła imponujący wynik w sprawie uznania rzezi dokonanej na Ormianach w Imperium Otomańskim w latach 1915–1923 za *Genocyd* (ludobójstwo): jeszcze przed 1991 rokiem *Genocyd* Ormian uznawały jedynie 2 państwa i EWG, a w okresie niepodległości już 28 państw⁸.

Termin *Genocyd*, w jego angielskiej formie *Genocide*, (ros. Геноцид, fr. *Genocide*) stworzył pod wpływem masowych mordów dokonanych przez Turków na Ormianach i zdefiniował w swojej pracy *Axis Rule in Occupied Europe*, wydanej w 1944 roku w USA, amerykański prawnik polskiego pochodzenia Rafał Lemkin (zob.: LEMKIN, 1944; por. też: McFARLAND, HAMER, 2016). Składa się on z greckiego *genos* (rodzaj, ród, gatunek) i łacińskiego *cide*, od *caedere* (zabić, zmasakrować). Użyto go w akcie oskarżenia w procesie norymberskim. W języku polskim

termin *Genocyd* jeszcze w XX wieku nie istniał. Nie można było go znaleźć ani w *Słowniku wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* Władysława Kopalińskiego, wydanym przez Wiedzę Powszechną w 1990 roku, ani w wydanym pięć lat później przez PWN *Słowniku wyrazów obcych*. Pojawia się dopiero w *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce: terminologia*, publikacji PWN autorstwa M. Baczwara i A. Suliborskiego, w 2003 roku. Jednak nawet obecnie spotyka się go niezwykle rzadko. Ze względu na przytoczoną wyżej etymologię, przyjęła się i jest powszechnie używana spolszczona forma *ludobójstwo*.

Do języka prawnego termin ten wszedł w związku z Konwencją ONZ z dnia 9 grudnia 1948 roku w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa. Artykuł II Konwencji precyzuje:

W rozumieniu Konwencji niniejszej ludobójstwem jest którykolwiek z następujących czynów, dokonany w zamiarze zniszczenia w całości lub części grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych, jako takich:

- a) zabójstwo członków grupy,
- b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy,
- c) rozmyślne stworzenie dla członków grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie ich całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego,
- d) stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy,
- e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy.⁹

Z Artykułu III z kolei wynika, że karane jest nie tylko ludobójstwo, ale również podleganie do niego, współuczestnictwo, usiłowanie jego popełnienia oraz zмова w celu jego popełnienia¹⁰.

Choć w języku polskim słowo *ludobójstwo* praktycznie zastąpiło termin *Genocyd*, w wielu innych językach (w tym w rosyjskim – *Геноцид* oraz francuskim – *Génocide*) w codziennym obiegu funkcjonuje on jako termin zasadniczy. W niniejszej książce *Genocyd* został zastosowany jako słowo określające fakt historyczny, zaś rosyjski *Геноцид* i francuski *Génocide* jako pojęcia charakteryzujące jego wartość i znaczenie w języku dyskursu (odmiana słów *Геноцид* i *Génocide* odbywa się jednak zgodnie z zasadami odmiany polskiego słowa *Genocyd*, na przykład: *Геноциду* / *Génocide'u*, *Геноциdzie* / *Génocidzie* itd.).

Na termin *Геноцид* / *Génocide* bezspornie swój ogromny wpływ wywarły media jako narzędzie komunikacji, informacji, ale i manipulacji. Wynika z tego, że kontrowersyjna specyfika *Genocydu*, która warunkuje ormiańskoturecki dyskurs jako metadeterminant, powinna być przeanalizowana jako wyodrębnione i całościowe zjawisko językowe, a nie tylko jako element francuskojęzycznego lub rosyjskojęzycznego dyskursu medialnego (nie oznacza to jednak całkowitego odejścia od realiów świata francuskojęzycznego czy też rosyjskojęzycznego).

Badania, które zostały przeprowadzone po raz pierwszy i przedstawione w niniejszej książce, stanowią konieczny element zrozumienia i udoskonalenia procesów zachodzących we francuskojęzycznych i rosyjskojęzycznych dyskursach medialnych, m.in. w zakresie:

- 1) krytycznej analizy wyżej wymienionego dyskursu – analiza ta zostanie zastosowana celem uwidocznienia i określenia zachodzących zjawisk pomiędzy materiałami medialnymi a praktykami dyskursywnymi oraz szerszymi strukturami, relacjami i procesami społecznymi i kulturowymi (zob.: DUSZAK, HOUSE, KUMIĘGA, 2010),
- 2) wpływu mediów na procesy zachodzące w percepcji informacji dyskursywnej na poziomie świadomości oraz podświadomości odbiorców,
- 3) próby odróżnienia faktu i fałszu dyskursywnego z perspektywy kognitywistycznej analizy modeli dyskursów, przy czym wzięto pod uwagę pięć zasadniczych modeli:
  - mentalny (jest to model problemu budowany w umyśle człowieka, na przykład analityka, projektanta itd., wyznaczający rozumienie i konceptualizację problemu),
  - komunikacyjny (charakteryzuje się jedynie wzajemną wymianą informacji między nadawcą a odbiorcą),
  - kognitywny (model, który pozwala, aby umysł ludzki był na przykład w stanie przechowywać wyidealizowany obraz, stanowiący najbardziej typowy przykład tej kategorii bytu / bytów);
  - obywatelski (chodzi o dyskurs otwarty, demokratyczny, z dostępem obywateli do dyskusji bez jakichkolwiek konsekwencji),
  - nieobywatelski (jest to typowy dyskurs zamknięty – kontrolowany lub cenzurowany, na przykład brak dostępu obywateli do dyskusji lub negatywne konsekwencje udziału w dyskusji).
- 4) paradygmatu prawdziwości dyskursu na poziomie jego zgodności z rzeczywistością.

Głównym celem książki jest charakterystyka i ocena sposobów prezentacji ormiańsko-tureckich stosunków w dyskursie medialnym XXI wieku na podstawie materiałów publikowanych przez francuskojęzyczne oraz rosyjskojęzyczne środki masowego przekazu. Realizacji owego celu posłużyły osiągnięte cele cząstkowe:

- charakterystyka fenomenologiczna dyskursu i jego współczesnej implikacji w środkach masowego przekazu oraz sprecyzowanie obszaru kognitywistycznego *Genocydu* jako bytu językowego w tymże dyskursie,
- językowa wizualizacja faktów i fałszów w strukturze dyskursu,
- ocena skutków przełożenia empirycznego dyskursu (w postaci rezolucji prawnych, uznania *Genocydu* itd.) w dyskursie medialnym w stosunkach ormiańsko-tureckich.

Problem badawczy natomiast, odwołujący się m.in. do koncepcji N. Fairclougha i T. van Dijka, czyli krytycznej analizy dyskursu, oraz teorii G. Lakoffa

o języku jako systemie metafor, polega w szczególności na analizie i określeniu sposobów przedstawienia ormiańsko-tureckich stosunków w rosyjskojęzycznym i francuskojęzycznym dyskursie medialnym XXI wieku w środkach masowego przekazu oraz na ocenie ich wpływu na owe stosunki. Należy jednak podkreślić, że w książce tej, jak u A. Kiklewicza, metafora „jest rozpatrywana jako relacja [...] zachowywanych w świadomości kategorii, idei, pojęć, cech [...]”. Funkcją metafory jest generowanie pojęć, charakterystyczny dla intelektualnej działalności człowieka typ reprezentacji wiedzy [...], tj. zachowania w pamięci rezultatów przetwarzania danych doświadczalnych. [...] Regularny charakter nominacji metaforycznej (i w ogóle – figuratywnej) oznacza, że myślenie, jak uważają kognitywiści, też w swej istocie jest metaforyczne: u podstaw konceptualizacji obiektów jednego typu leży wcześniej wydobyta wiedza o obiektach innego typu” (KIKLEWICZ, 2004: 265).

Rozwiązanie problemu badawczego stanowi bazę do uzmysławiania procesów zachodzących w dyskursie medialnym z perspektywy analizy kognitywistycznej materiałów informacyjnych oraz do dalszego opracowania efektywniejszych mechanizmów rozpoznawania i krytycznej analizy odbioru informacji dyskursywnej. Chodzi głównie o:

- precyzyjne odróżnienie prawdy i manipulacji w modelach dyskursów,
- rozpoznanie stereotypów etnokulturowych w dyskursie¹¹,
- uwidocznienie ukrytej konfliktogennej informacji w dyskursie.

Obszar badawczy książki obejmuje również kwestię pozajęzykowej efektywności dyskursu medialnego oraz językową kompatybilność formy i treści dyskursu z rzeczywistością informacyjną mediów rosyjskojęzycznych oraz francuskojęzycznych (niezależnie od kraju fizycznej lokalizacji mediów / portalu internetowego).

W tym miejscu nasuwa się jak najbardziej uzasadnione pytanie o przyczynę podjęcia badań nad tym problemem.

Dotychczasowe wydarzenia zarówno na płaszczyźnie językowej jak i pozajęzykowej w kwestii ormiańsko-tureckich stosunków zostały dokładnie zbadane i opisane w wielu aspektach nauk humanistycznych, ekonomicznych, socjologicznych itp. Wyjątkowo bogata literatura z zakresu owych stosunków występuje praktycznie w każdym w miarę znaczącym języku. Na przykład hasło *Геноцид армян / Génocide arménien* w popularnej (wszak nie naukowej) Wikipedii jest przedstawione w 77 językach (o ściśle naukowych opracowaniach nie wspominając).

Zarówno francuskojęzyczne jak i rosyjskojęzyczne media (m.in. w Rosji, we Francji, w USA, Niemczech, Izraelu, Kanadzie, Wielkiej Brytanii, we Włoszech itd.) szeroko komentowały i komentują nie tylko ormiańsko-tureckie stosunki, ale i kwestię *Genocydu* Ormian na przestrzeni ostatnich ponad 100 lat.

Należy zaznaczyć, że po październikowym przewrocie w 1917 roku w Rosji (ale już w ZSRR, w granicach którego znalazły się Armenia i Azerbejdżan po

1920 roku i gdzie wspólnym językiem komunikacji między narodami był rosyjski), kwestia *Genocydu* Ormian była ze względów politycznych przez wiele lat tematem tabu. Rzecz w tym, iż:

- *Ленин и Ататюрк подписали типичный пакт Молотова – Риббентрона: Армению разделили, запад ушел туркам, восток – Советам*¹²;
- *Кемалистскому правительству была оказана финансовая помощь в размере не менее 10 миллионов рублей золотом. Ленин также подарил Турции без малого 20 тысяч кв. км территории с населением 492 тысячи человек, проживавших в закавказских округах Карс, Ардаган и Артвин*¹³;
- *Par le traité du 16 mars 1921 [...] le Gouvernement d'Ankara [...] conservait les provinces de Kars, d'Ardahan et d'Artoin*¹⁴;
- *Les forces kémalistes maintenant financées [...] et équipées par la Russie, ayant gagné la guerre turco-arménienne la même année, pouvaient se focaliser sur le front anatolien contre la Grèce et finalement gagner la guerre en 1922*¹⁵ itd.

Stan ten zmienił się dopiero po milionowych demonstracjach w stolicy Armenii w 1965 roku (por.: ՀԱՐԱՆՈՒՅՑԱՆ, ՊԱՐՄԱՄՅԱՆ, 2007; ՋԱՐՈՒՅՑԱՆ, ԳՐԳՈՐՅԱՆ, 2013; Օրհներկալարբերդի հուշահամալիր, 2019; ՀԱԲԱՋԱԼՅԱՆ, 2015; zob. też D. DONIKIAN, *Mémorial...*¹⁶), Aby uspokoić nastroje społeczne, władze radzieckie zgodziły się na budowę pomnika ku czci ofiar *Genocydu* 1915 roku. Jednak aż do połowy lat 80. ubiegłego wieku (do Gorbaczowskiej pieriestrojki¹⁷) niewiele się działo, zwłaszcza w obszarze dyskursu rosyjskojęzycznego, w zakresie stosunków ormiańsko-tureckich, bo po prostu ich nie było. Sytuacja diametralnie się zmieniła po uzyskaniu niepodległości przez Armenię, kiedy zaczęto prowadzić samodzielną politykę podmiotu prawa międzynarodowego. Intensyfikacja rosyjskojęzycznego dyskursu w zakresie wyżej wymienionych mediatekstów nastąpiła już pod koniec XX i osiągnęła apogeum na początku XXI wieku. Jednak język tegoż dyskursu (oraz w szczególności jego kognitywistyczna analiza) wciąż zostaje w cieniu rzeczywistości pozajęzykowej. Natomiast dyskurs francuskojęzyczny, ze względu na przynależność do wolnego świata, był nieskrępowany i w zasadzie nie podlegał politycznym naciskom. Stąd i nieco więcej uwagi poświęconej w niektórych częściach pracy dyskursowi rosyjskojęzycznemu.

Zapewne można wymienić szereg publikacji, które analizują opisywane tu wydarzenia z perspektywy historii, politologii, socjologii, ekonomii itd., ale trudno znaleźć literaturę fachową z zakresu analizy językowej ormiańsko-tureckiego dyskursu: jest to tzw. „pięta achillesowa” w badaniach zarówno rosyjskojęzycznego, jak i francuskojęzycznego ormiańsko-tureckiego dyskursu. Istnieje zatem potrzeba analizy i oceny tegoż dyskursu, ponieważ:

- 1) brakuje porównania jakości kognitywistycznej dyskursów wywodzących się z wolnego świata i byłej tzw. socjalistycznej rzeczywistości. Ponadto, w wyborze rosyjskiego i francuskiego kuszące było to, że rosyjski często sięgał do francuskiej leksyki. Proces ten zaczął się nawet przed XVII wiekiem i (mimo dominacji angielskiego) trwa do dziś. Dotyczy to zarówno języka życia co-

dziennego, jak i języków specjalistycznych. Choć morfosyntaksa języka jest mniej wrażliwa na zewnętrzne wpływy niż leksyka, jednak francuski odegrał potężną rolę w syntaktycznej ewolucji języka rosyjskiego (zob.: BRACQUENIER, 2012). Fakt ten zostawia ślad w mentalności i percepcji rzeczywistości nosicieli języka, ma zatem duży wpływ na niektóre zagadnienia omawianego dyskursu, nie wszedł jednak w zakres badań przedstawionych w niniejszej książce;

- 2) brakuje kognitywnej analizy konceptu *Геноцид* / *Génocide* oraz jego odróżnienia od etnocydu). Termin „etnocyd” charakteryzuje politykę zaprzeczającą etnicznej i kulturowej tożsamości i samookreśleniu konkretnej grupy ludności, zazwyczaj (ale nie zawsze) bez fizycznego niszczenia jej przedstawicieli, która ma na celu destrukcję tożsamości kulturowej tej grupy etnicznej, najczęściej będącej w konflikcie z inną grupą dominującą na tym samym obszarze (por.: BACZWAROW, SULIBORSKI, 2003; CHAMOUN, 2008; KOSOWSKA, 2012; CLARKE, 2001 i in.);
- 3) brakuje też analizy wpływu konceptu *Геноцид* / *Génocide* na jego podprogowy odbiór przez uczestników dyskursu (znikome są też badania z zakresu społecznego odbioru *Геноциду* / *Génocide’u* w stosunkach ormiańsko-tureckich);
- 4) nie ma analizy w obszarze niekompatybilności czy kompatybilności językowej omawianego dyskursu ze współczesnym obrazem świata;
- 5) omijane są zagadnienia związane z wielokulturowością i wielonarodowością nadawców i odbiorców rosyjskojęzycznych (niemal w całości) i francuskojęzycznych (w części) środków masowego przekazu.

Przykłady w obu językach są identyczne lub merytorycznie (co najmniej stosunkowo) zbliżone, z uwzględnieniem specyfiki percepcyjnej zarówno francuskiego, jak i rosyjskiego. Obiektywność percepcji tej lub innej sytuacji, czyli doboru przypadku, jest pojęciem dość względnym. Innymi słowy, co jest właściwe dla jednego z obiektów analizy, może być wątpliwe lub nieakceptowalne dla innego. Niemniej każdy przykład zawiera – na ile to tylko było możliwe – elementy składowe lub charakterystyczne czy też typowe dla analizy danej sekwencji / sentencji w obu językach.

Główną tezą opracowania jest stwierdzenie, iż obcojęzyczny dyskurs medialny o stosunkach ormiańsko-tureckich (na przykładzie języków francuskiego i rosyjskiego) ma bezpośredni wpływ na percepcję rzeczywistości pozajęzykowej, aż do tzw. poziomu przełożenia empirycznego na materializację tegoż dyskursu w postaci rządowych aktów normatywnych, rezolucji i innych form uznania *Genocydu* Ormian jako faktu, co świadczy o tym, że:

- koncept *Геноцид* / *Génocide* posiada dużą siłę podprogowego oddziaływania na uczestników dyskursu,
- wszystkie formy przekazu medialnego wpływają na rzeczywistość pozajęzykową jako główne determinanty bezpośredniego odbioru dyskursu, który kształtuje świadomość swoich uczestników, a nawet całych społeczności;

ze względu na powyższą tezę zbadane również zostały tzw. podstawowe markery manipulacyjne, służące w dyskursie do sterowania ideologicznego: tzw. *atak otwarty, atak ukryty, ocena negatywna, ocena pozytywna, próba zatuzszowania faktu, próba ujawniania faktu, ironia otwarta oraz ironia ukryta*, a w przykładach są one przeważnie prezentowane jako komentarze autorskie do konkretnego mediatekstu,

- dyskurs w kontekście społecznym może się przyczynić do realizacji interesów grupowych,
- języki francuski i rosyjski zasadniczo pełnią funkcje metajęzyków badanego dyskursu, podczas gdy ormiański i turecki przeważnie obejmują funkcje języków podmiotowych,
- logiczna budowa semantyki jest warunkiem prawidłowego odbioru dyskursu mimo relatywizmu percepcji prawdy.

Badania przeprowadzone w wyżej wymienionych obszarach, poza płaszczyzną poznawczo-empiryczną oraz modelowaniem pewnych procesów dyskursywnych, dają się podsumować określonymi schematami analizy kognitywistycznej oraz pozwalają na lepsze rozpoznanie specyficznych aspektów znormalizowanych i sformalizowanych struktur francuskojęzycznego oraz rosyjskojęzycznego dyskursu. Ponadto uzmysławiają istnienie pewnych konfliktów społecznych, wynikających z różnic ról instytucjonalnych lub spostrzegania znaczenia wartości. Wynika z tego, iż dokonując analizy porównawczej obu dyskursów, można wskazać również na podobieństwa i rozbieżności między mocno osadzonym w rzeczywistości, liczącym ponad sto lat dyskursem francuskojęzycznym a ledwo dwudziestoletnim dyskursem rosyjskojęzycznym.

Koncepcje teoretyczne, które zostały wykorzystane do sformułowania problemu badawczego i tezy głównej, opierają się na fakcie, iż omawiane dyskursy medialne sprowadzają się do dwóch zasadniczych wymiarów: **(A)** uznania faktu dokonania *Genocydu* Ormian przez Turków lub odstąpienia od tego żądania na rzecz **(B)** uznania przez Ormian mordy na Turkach w okresie I Wojny Światowej oraz w azerskim mieście Chodżalu¹⁸. Stwierdzenie **(A)** zostało już zaakceptowane przez szereg instytucji międzynarodowych i 30 państw, w tym przez Francję i Szwajcarię, które przewidują nawet sankcje karne za samą negację *Genocydu*. Stwierdzenie **(B)** zaś zostało przyjęte dopiero przez nieliczne niezależne instytucje międzynarodowe oraz kraje (poza Azerbejdżanem i Turcją).

Istnieje też trzeci (ewentualny) wymiar, wynikający z możliwego konsensusu między stronami dyskursu. Jest to raczej mało prawdopodobne, szczególnie po politycznych perturbacjach w Turcji w 2016 roku¹⁹ i nie będzie brane pod uwagę w pracy²⁰.

Wyżej przytoczony układ logiczny warunkuje zastosowanie scharakteryzowanych poniżej metod badawczych:

- metody opisowej: zasadniczą formą tej metody jest obserwacja, która daje wstępną orientację w tematyce pracy, konstytuując pojęcia i kategorie opisowe

(podstawy teoretyczne badań, społeczne funkcje języka, miejsce informacji w dyskursie kulturoznawczym i więziotwórczym, kierunki badań i analizy dyskursu itd.);

- analizy dokumentów źródłowych, służącej jako punkt wyjścia badań literatury fachowej dotyczącej bezpośrednio dyskursu (w pierwszej kolejności zostały zbadane materiały medialne – reportaże, publicystyka, artykuły analityczne itd.);
- krytyki źródeł, której zadanie polega na stwierdzeniu właściwego sensu dokumentów oraz objaśnieniu ich w świetle poznanych teorii i zasad dyskursu (również w relacjach nadawca – odbiorca).

Jako źródła dostarczające wiarygodnych informacji wykorzystane zostały również indywidualne wywiady pogłębione z przedstawicielami niektórych mediów rosyjskojęzycznych i francuskojęzycznych.

Wyniki analizy materiału badawczego, uzyskane m.in. z powyższych działań, zostały poddane także analizie teoretyczno-socjologicznej oraz krytyczno-porównawczej (włącznie z analizą literatury przedmiotu) celem wykazania różnic, podobieństw oraz pewnych zależności w założeniach teoretycznych. Przedstawione zostały również supozycje badaczy i ekspertów dotyczące zagadnień z zakresu dyskursu oraz stosunków ormiańsko-tureckich.

I ostatnia uwaga. Ze względu na bardzo dużą ilość materiału badawczego i wykorzystanych źródeł naukowych, do tych ostatnich odsyłają przypisy harwardzkie (na przykład: BARTMIŃSKI, 2007), a pochodzenie materiału badawczego zostało określone przypisem u dołu strony, wedle tradycyjnych zasad cytowania źródła (na przykład: A. FRANÇOIS, *Le rôle méconnu de l'Allemagne dans le génocide arménien*, 24.04.2015, za <https://www.nouvelobs.com/monde/20150424.OBS7909/le-role-mecconnu-de-l-allemande-dans-le-genocide-armenien.html>, dostęp: 20.03.2019).

Przypisy

¹ Na świecie występują również dość duże tureckie i azerskie diaspory, ale nie w tzw. ormiańskich poroporcjach.

² МИД Турции: логика «один народ два государства» с Азербайджаном – неизменна, 31.12.2009, za <https://regnum.ru/news/1240319.html> (dostęp: 31.08.2018).

W każdym z cytatów, w obu językach, została zachowana oryginalna pisownia. Ich przekłady znajdują się w Aneksie na końcu książki. Wszystkie przekłady, poza cytatami z publikacji przełożonych na język polski (patrz Bibliografia), pochodzą od Autora; weryfikacja i poprawa: Aleksandra Mańka-Chmura (przyp. red.).

³ B. BALCI, *Turquie-Azerbaïdjan «Une seule nation, deux États»?*, 14.11.2016, za <https://re-pairfuture.net/index.php/fr/l-identite-point-de-vue-de-turquie/turquie-azerbaïdjan-une-seule-nation-deux-etats> (dostęp: 20.02.2018).

⁴ Info ECAG: *Jeden naród – jedna armia?*, 05.08.2013, za <http://www.geopolityka.org/analizy/jeden-narod-jedna-armia> (dostęp: 25.07.2018).

⁵ Zob. P. NYKIEL, *Panturkizm*, referat wygłoszony podczas konferencji „Świat turecki na arenie międzynarodowej” 4 czerwca 2009, za <http://docplayer.pl/23803762-Panturkizm-1-naval-operations-in-the-dardanelles-piotr-nykiel-page-strona-1-1.html> (dostęp: 8.09.2018); M. PAWELEC, *Ślady tureckości i panturkizmu. Polska. „Awazymyz”*, 2017, t. 28, nr 2 (55), s. 8–10; A. ÖYMEN, *Hem panislamizm, hem panturanizm... „Radikal”*, 17.01.2015, za <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/altan-oymen/hem-panislamizm-hem-panturanizm-1273962> (dostęp: 18.10.2018).

⁶ SRR – Socjalistyczna Republika Radziecka.

⁷ Zob. N. VAN DEN BERG, *The Armenian Lobby in the US: The Successes (and Limitations) of the Grassroots Approach*, (Bachelor Thesis American Studies), Radboud University, 2017, za <http://theses.uibn.ru.nl/bitstream/handle/123456789/4790/Berg%2C%20Nigel%20van%20den%2024245601.pdf?sequence=1> (dostęp: 5.09.2018); J. ZARIFIAN, *The Armenian-American Lobby and Its Impact on U.S. Foreign Policy. “Society”*, 2014, October, vol. 51, issue 5, Springer US, s. 503–512; zob. też Kuź, 2018.

⁸ Zob. Armenian National Institute (ANI), *Countries that Recognize the Armenian Genocide*, za http://www.armenian-genocide.org/recognition_countries.html (dostęp: 29.09.2018); A. CHRISTOFOROU, *The list of 28 countries that have officially recognized the Armenian Genocide*, 24.04.2017, za <http://theduran.com/the-list-of-28-countries-that-have-officially-recognized-the-armenian-genocide> (dostęp: 5.09.2018); zob. też LOYTO MAKI, 2014.

⁹ *Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 9 grudnia 1948 roku (ratyfikowana zgodnie z ustawą z dnia 18 lipca 1950 roku)*. Dz.U. 1952 nr 2 poz. 9, za <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19520020009> (dostęp: 17.08.2019).

¹⁰ Por. A. LARANÉ, *Le siècle des génocides. Shoah et autres génocides du XXe siècle*, 27.11.2018, za https://www.herodote.net/Shoah_et_autres_genocides_du_XXe_siecle-article-110.php (dostęp: 10.10.2018); T. AKCAM, *From Empire to Republic, Turkish Nationalism and the Armenian Genocide*, London, New York 2004, Zed Books; zob. też: DAUZAT, DUBOIS, MITTERAND, 1981; MAGAKIAN, 2009.

¹¹ W książce *stereotypy etnokulturowe* oznaczają stereotypy charakterystyczne dla kultury ormiańskiej i kultury tureckiej. Jakkolwiek trzeba brać też pod uwagę fakt, iż często nie są one zgodne z rzeczywistością i powstają jedynie w wyobraźni zewnętrznego obserwatora pod wpływem mediów, plotek, sfałszowanego lub przesadzonego obrazu historiograficznego itd.

¹² Д. АСЛАМОВА, *Россия и Армения – зачем мы нужны друг другу?*. „Комсомольская Правда”, 16.06.2009, za <https://www.kp.ru/daily/24310/503888> (dostęp: 17.09.2018).

¹³ А. МИХАЙЛОВ, *Секретная миссия Михаила Фрунзе*, 14.10.2002, za <http://www.ruskie.org/index.php?module=fullitem&id=1076> (dostęp: 20.09.2018).

¹⁴ P. DUMONT, *L'axe Moscou-Ankara. Les relations turco-soviétiques de 1919 à 1922*. «Chahiers du monde russe et soviétique», juillet-septembre 1977, vol. 18, nr 3, s. 180.

¹⁵ L. TSIPTSIOS, *Kemal et le communisme*. In: *Les clés du Moyen-Orient*, 27.10.2017, za <https://www.lesclesdumoyenorient.com/Kemal-et-le-communisme.html> (dostęp: 4.09.2018)

¹⁶ D. DONKIAN, *Mémorial du génocide à Erevan*, 25.06.2016, za <http://denisonkian.blog.lemonde.fr/2016/06/25/501-memorial-du-genocide-a-erevan> (dostęp: 18.09.2018).

¹⁷ *Pieriestrojka* (z rosyjskiego *перестройка* – przebudowa) miała być procesem przekształceń (udoskonaleń) systemu socjalistycznego w ZSRR w okresie rządów M. Gorbaczowa – 1985–1991. Wraz z hasłami *glasnost* (гласность – jawność) i *uskorienie* (ускорение – przyspieszenie) symbolizowała nowy kurs polityczny Komunistycznej Partii ZSRR (por.: F. MUSIAŁ, *Pierestrojka – droga do demokracji czy plan „odwilży» bis”?*. „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 2009, t. 9, nr 5–6, s. 70–84; *Perestrojka*. W: PEARSALL, 1999).

¹⁸ Por.: The Commissioner for Human Rights of the Republic of Azerbaijan, *Information about Khojaly Genocide*, za <http://ombudsman.gov.az/en/view/pages/163> (dostęp: 21.02.2019); A. HASANOV, *Khojaly genocide: Causes, consequences and international recognition*. „BILGESAM, Analysis / Caucasus”, 2017, 11 November, nr 1374, za <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-476-20171010201374.pdf> (dostęp: 28.10.2018); *Justice for Khojaly*, Baku 2015, Heydar Aliyev Foundation.

¹⁹ Por.: U. BULUT, *Turcja Erdogana prześladowuje mniejszości*, 17.09.2017, za <https://eu-roislam.pl/turcja-erdogana-przesladuje-mniejszosci> (dostęp: 20.09.2018); M. KOKOT, *Długie ręce prezydenta Erdogana*. „Gazeta Wyborcza”, 19.08.2016, za <http://wyborcza.pl/1,75399,20567826,dlugie-rece-prezydenta-erdogana.html> (dostęp: 30.08.2018); Th. MEYSSAN, *La Turquie d’aujourd’hui poursuit le génocide arménien*. In: *Égalité et Réconciliation*, 26.04.2015, za <https://www.egaliteetreconciliation.fr/La-Turquie-d-aujourd-hui-poursuit-le-genocide-armenien-32553.html> (dostęp: 22.10.2018).

²⁰ Zob. T. YEGAVIAN, *Entre rêve et réalisme: pour un nouveau dialogue arméno-turc (pardon, réconciliation, dialogue)*, 24.09.2014, za <http://repairfuture.net/index.php/fr/pardon-reconciliation-dialogue-point-de-vue-de-la-diaspora-armenienne/entre-reve-et-realisme-pour-un-nouveau-dialogue-armeno-turc> (dostęp: 26.08.2018).